

УДК 37(73)+37(477)

ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ОСВІТИ В США ТА УКРАЇНІ

Ярослав Пилинський

Статтю присвячено проблемам розвитку освітніх систем США й України як в національному так і в глобальному демократичному просторі. Наголошено на ролі гуманітарної складової освіти; підкреслено важливість надання якісних освітніх посліг у період переходу від елітарності до егалітарності.

Ключові слова: гуманізація освіти, гуманітарна складова в освіті, демократія, сучасна освіта

Серед проблем, які одвічно турбували людство і будуть турбувати його завжди, проблема реформування освіти посідає особливе місце. Адже потреба у неперервному формуванні знань та умінь існуватиме доти, поки одне покоління змінюватиме інше, і накопичені людством знання переходитимуть у спадок до нових власників. А кожне нове покоління по суті живе в новому мінливому світі і тому важливо зберігати баланс між консерватизмом та інноваційністю в освіті. На жаль, слід визнати, що хоча освіта має відповідати вимогам майбутнього, бо навчаються переважно діти і молодь і саме вони повинні бути підготовлені до нових, часто несподіваних викликів і вимог життя, вона спирається переважно на досвід минулого чи в кращому разі сучасного і тому не завжди здатна ці виклики побачити і передбачити хоча б напрями їх розвитку.

Саме тому педагогічна наука постійно перебуває у пошуку нових форм і методів навчання, аби підготувати молодь до вирішення тих гуманітарних та науково-технічних чи екологічних проблем, про існування яких навіть більшість науковців ще не підозрює, але які постають практично щодня.

Коли ми говоримо про осучаснення освіти, про її модернізацію, маємо на увазі, що хоча в Україні освіта завжди мала суспільний пріоритет і історично була у великій повазі у суспільстві, на нинішньому етапі розвитку людства, коли вже цілі континенти живуть і мислять категоріями не лише постіндустріального, але вже і постінформаційного суспільства, нам доводиться знову шукати свій шлях оптимізації освіти вже в умовах потреб і запитів незалежної держави. Крім того, на думку фахівців, за стилем відносин між учнями і педагогами у навчальному закладі освіта в Україні значною мірою залишається ще консервативно радянською з її абсолютизацією колективності, авторитарною педагогікою, розвитком пам'яті на протигагу кмітливості, часто не достатнім індивідуальним підходом до розвитку людини [1, с. 6].

Метою даної статті є прагнення ще раз привернути увагу наукової громадськості та педагогів України до необхідності посилення гуманістичного та демократичного трендів у розвитку освіти. Адже без розробки спеціальних

програм такого спрямування, підготовки розгорнутих планів, видання нових підручників, посібників, у тому числі електронних та діалогових, тобто інтерактивних, неможливо собі уявити розвиток шкільництва на сучасному етапі.

Мабуть, ніколи не зайве наголосити, що освіта є однією з підвалин будь-якої держави. Власне, без держави не може бути систематичної та належно забезпеченої освіти, що відповідає викликам та вимогам часу, проте не буде софізмом і протилежне твердження: без належно налаштованої і забезпеченої освіти не може бути сильної процвітаючої держави. Перефразовуючи відомий вислів, можна додати, що народ який не бажає утримувати належним чином власних учителів, приречений утримувати чужих, а отже, приречений не лише втратити власну державу, але й відійти як народ у небуття.

Нині Україна черговий раз переживає критичний перехід від постколоніального додержавного буття і один з головних державних інститутів – освіта – переживає разом з усіма цей перехід, і від того чи вірно обрано шлях чи дійсно ми йдемо до мети, і до якої мети ми йдемо залежить, чи відбудемося ми як народ як держава у XXI столітті, чи залишимося боротися у минулому.

Про те, що освіта – це справа державна, свідчать не лише недоліки, але і переваги вже нині, можна сказати, старої радянської системи освіти. Так, вона була догматичною і непримиренною до ідеологічних відхилень, проте освіта була проголошена одним з найважливіших державних пріоритетів, і хоча, як це часто було в Радянському Союзі, бажане не завжди відповідало дійсності, розвиток освіти намагалися підтримувати на всіх щаблях державної влади, від місцевої до загальносоюзної.

Останніми десятиліттями було прийнято говорити про історичний контекст змагання двох ідеологічних систем – капіталістичної та соціалістичної, двох військових потуг – радянської та американської, двох способів життя – радянського колективізму та американського індивідуалізму. Проте варто було б говорити передусім про змагання двох освітніх систем, про їх конкуренцію як за формою, так і за змістом, адже по суті гонку озброєнь та ідеологічні змагання вели не абстрактні державні системи, а конкретні люди, виховані відповідно у американських та радянських школах. І саме ці конкретні люди – продукт певних освітньо-світоглядних систем і вирішили наприкінці ХХ ст. долю світового змагання.

У сучасній Україні, що як уламок старої радянської системи багато що успадкувала від Радянського Союзу, продовжують, часто несвідомо, відтворювати його основні системні ідеологеми, водночас шукаючи шляхів до переходу на нові світові принципи освіти. Однак дуже часто, копіюючи західні, зокрема американські взірці, ми не до кінця усвідомлюємо, що разом із перевагами запозичуємо і недоліки. Проте, якщо в умовах США ці переваги є закономірним результатом двохсотлітнього розвитку американської демократії і як наслідок – її невіддільної складової американської системи освіти, то перенесені на наш ґрунт, без належних моральних і соціальних підстав вони стають дискредитованими раніше, аніж можуть бути сприйнятими суспільством і впровадженими повною мірою.

На жаль, поки що у нас немає усвідомлення того, що переваги цієї

системи, як і її недоліки є наслідком і похідними від загальної конструкції стосунків держави і людини, місця особистості у державі і ролі держави в житті особистості. Адже правда про те, що протягом століть американський народ намагався з'ясувати і для себе і для держави, де ж починаються і де закінчуються його суверенні права на виховання і освіту власних дітей, а де починаються права і обов'язки держави, залишаються і досі переважно поза увагою українського загалу.

На нашу думку, сучасна західна, передусім американська, система освіти є похідною від американської політичної системи, в основі якої лежать притаманні капіталістичному суспільству цінності лібералізму. Вона розвивалася і вдосконалювалася разом з ними, разом з ними вона переживала злети і прикрі поразки. Однак, незважаючи на всі недоліки, які почасти усвідомлюють педагоги у США, вона є найбільш органічним вираженням ідеї про первинність і вартісність людини, ідеї, що держава існує для людей і через людей, а не над людьми і поза людьми.

Для того, щоб зрозуміти принципову різницю між системою освіти, що нині існує у США і тією освітою, яка існувала у Радянському Союзі, і почасти продовжує існувати в Україні, варто звернутися до повчальної історії формування американської освіти і зрозуміти, що принципи її саморозвитку було закладено разом із принципами саморозвитку американського суспільства, зафіксованими в Конституції Сполучених Штатів. У ній було зроблено загалом успішну спробу (раз вона актуальна майже без змін вже протягом 200 років) накреслити провідні принципи, яких треба неухильно дотримуватися: права людини безмежні там, де вони не обмежені чітко обумовленими обмеженнями з боку держави, і так само права держави чітко обмежені там, де починається свобода особи. Встановити ці межі у разі виникнення конфлікту інтересів можна лише за допомогою публічного судового змагання. І той факт, що більшість новацій у США в системі освіти пройшли випробування у суді, свідчить про те, що і суспільство і держава намагаються постійно дотримуватися правил, які були гарантовані ще у Декларації про незалежність: «всі люди створені рівними, всі вони наділені Творцем природними, невідчужуваними правами, серед яких передусім право на життя, свободу і прагнення щастя. Для того, щоб забезпечити ці права, люди створюють уряди, які мають силу завдяки згоді між тими, ким урядують» [2, с. 2].

Тому в демократичному суспільстві дискусії про освіту та освітні реформи є невід'ємною складовою загального процесу розвитку суспільства, і поки суспільство розвивається – розвиватиметься і удосконалюватиметься його освітня ланка. Адже демократія може розвиватися, якщо ми усвідомимо неминучість соціальних розшарувань і конфліктів, що вона не зводиться до утопії «єдиного народу» і єдиної «спільної волі», яку можна з очевидністю зрозуміти і втілити в життя. Необхідно навчитися сприймати демократію як постійну битву, в ході якої ніколи не вдасться подолати всі перешкоди, і домогтися кінцевого результату як певного ідеалу [3, с. 17–18].

На нашу думку, якщо скористатися цим підходом до розуміння глобальних змін, та регіональних трансформацій, зокрема в нашій конкретній державі – Україні, ми зможемо позбутися двох обтяжливих моментів, які

заважають, з одного боку позбутися застарілої спадщини, а з другого поглянути на те, що відбувається з нами не як на кризу, а отже, як на щось негативне, по суті як на занепад, а поглянути як на розвиток, на шлях, який ми повинні торувати, навчаючись і навчаючи одночасно.

Адже, якщо ми будемо продовжувати говорити про кризу в освіті, як зрештою, і про кризу в суспільстві, то тим самим будемо продовжувати актуалізувати минуле в його ідеальному, примарному, препарованому і бажаному вигляді. Адже криза за визначенням Словника іншомовних слів це: різкий, загострений стан або занепад, очевидно чогось такого, що було добрим і життєздатним. Однак волаючи про кризу, прихильники «новітніх» реформ багато в чому штовхають освіту в минуле. Вважаємо, що на такій основі важко будувати щось життєздатне, спрямоване на задоволення потреб сучасного і прийдешнього. Отже, тезу про кризу в освіті, як і кризу в суспільстві, необхідно замінити усвідомленням того, що зміни і трансформації і в суспільстві і в освіті це явища перманентні, і пошук кращих, оптимальних для конкретного часу освітніх реформ є також процесом постійним, неперервним, незворотнім.

Проблема якості освіти – ще одна важлива проблема, що постійно постає перед людством. Як показують сучасні міжнародні дослідження вчених педагогів, на жаль, немає прямої залежності між витратами на освіту і поліпшенням її якості. Наприклад, на думку експертів Організації економічного співробітництва і розвитку, такі країни, як Бразилія, Індонезія і Мексика нещодавно у 5–7 разів збільшили свої витрати на освіту, проте домоглися переважно зростання відвідуваності шкіл. Водночас у тих країнах Європи, які нині однозначно є лідерами в освіті, також відсутній прямий зв'язок між рівнем фінансування і якістю освіти. Таким чином, експерти вважають, що це є переконливим підтвердженням того факту, що якість освіти у довготерміновій перспективі передусім залежить від людського фактора, точніше сказати від того, якою є кваліфікація учителя, викладача. Таким чином, школа як соціальний інститут не може бути «гіршою» за своїх учителів. Водночас вона не може бути і «кращою» за них. Як показують дослідження, людський й освітній потенціал педагогів та адміністраторів є фактором, що визначає межу можливостей освітніх закладів і освіти в цілому даної країни.

Як свідчить світовий досвід і досвід освіти у США, при порівнянні різних освітніх систем різних країн виявилось, що там, де рівень освіти вищий, майбутні вчителі роблять свій професійний вибір не на рівні одержання ступеня бакалавра, а на рівні здобування звання магістра, що, безумовно, свідчить про більш свідомий вибір професії вчителя та кращу підготовку до професійної діяльності. Крім того, у цих країнах існує практика своєрідної вчительської інтернатури як і у лікарів, коли підготовка до самостійної викладацької діяльності відбувається під безпосереднім наглядом більш досвідчених педагогів з великим стажем роботи.

Натомість у нас все ще існує практика, успадкована ще з радянських часів, коли до педагогічних вишів вступають діти, що мають слабшу підготовку, ніж ті, що вступають до університетів, так само як і до школи ідуть переважно ті, хто не знайшов роботи у бізнесі чи сфері послуг. Таким чином, триває репродукування старої ще радянської традиції, тобто подвійної негативної

селекції як абітурієнтів, так і випускників. Останні дослідження показали, що існує безсумнівний зв'язок між стимулюванням професійного зростання вчителів, тобто інвестування у людський капітал та зростанням рівня освіти у школі та ВНЗ.

Таким чином реалізувати завдання з постійного розвитку освіти неможливо без використання сучасних технологій і створення комплексної, цілісної системи навчання людини протягом усього її життя.

Ще один важливий аспект, який необхідно враховувати при подальшому реформуванні освіти – її гуманізація. Ще у першій половині XIX ст. кардинал Джон Генрі Ньюман [7] у праці «Ідея університету» звернув увагу на наслідки зростання розподілу праці для наступного розвитку ліберальної освіти. Адже ліберальна універсальна, у той час як зростаюча індустріалізація вимагала жорсткого розподілу сфер людської компетенції. Криза гуманітарної освіти сягає своїм корінням ще XVIII століття і згодом вона лише зростала зі зростанням професіоналізації, та збільшенням попиту на «вузьких спеціалістів» та була початком індустріальної революції, яка наблизила кінець гуманітарності як пережитку аристократичної епохи. Саме тому ринково-індустріальне пояснення кризи гуманітарності є таким самим закономірним наслідком індустріалізації, як, власне, і вся ця криза. Попит на «точково мислячих» професіоналів не просто руйнує культуру «широкого мислення», він заважає навіть осмислити належним чином це руйнування і описувати його вже у категоріях індустріальної культури.

Необхідно зазначити, що поєднання проблеми «гуманітарної кризи» і втрати елітарності – це не сучасний винахід. Ринково-індустріальна метафора постійно використовується американськими і європейськими дослідниками для пояснення занепаду гуманітарної культури. Їхні аргументи в цілому не міняються вже протягом, як мінімум, ста років: освіта втратила свою елітарність, університети відмовилися орієнтуватися на високу культуру і зосередилися на зароблянні грошей, а тому за таких умов не утилітарна гуманітарна освіта приречена. Останнім часом було додано ще один вагомий аргумент: масовізація освіти пов'язана напряму із індустріалізацією та постіндустріалізацією матеріального виробництва. Повернути гуманітарну освіту в університети і зробити їх осередками саме гуманітарного, а не утилітарного, технократичного знання, є важливим завданням, яке нині все частіше дискутується, зокрема і в університетах США. Останніми роками Україна частково втратила колись досить чітку відмінність між «універсальною» університетською освітою і вузько прикладною «інститутською». Ці втрати, чи власне перегини, мають бути якнайшвидше виправлені, бо інакше нам не вдасться припинити подальший процес дегуманізації освіти.

Парадокс нинішньої ситуації полягає в тому, що очевидних ознак кризи гуманітарної освіти, як інституційно сформованого процесу нібито і немає. Кафедри постійно викладають гуманітарні курси, університети регулярно видають дипломи, які засвідчують «гуманітарність» їх випускників, викладачі регулярно провадять семінари, гуманітарні за духом і міждисциплінарні за назвою (і навпаки). Тому брак гуманітарності ми спостерігаємо швидше не в

освітній, а в інтелектуальній сфері, у сфері гуманітарного мислення. Нині практично не чути дискусій про «ідею університету» як про ідею гуманізму і особливої університетської етики. Чи не єдина спроба обговорити ці проблеми була зроблена вже у далекому 2002 році у монографії «Ідея університету» [8]. Однак вона не дістала належного продовження в українському інтелектуальному і освітньому середовищі.

Без відновлення моральних цінностей у школі і ВНЗ важко виховувати учнів і студентів, які розуміли б, що ринок означає відповідальність і порядність, а не аморальність і байдужість. Ринок може бути ефективним лише тоді, коли він моральний. Поєднати етику, моральність і гуманітарність можна лише через освіту.

Отже, сучасний освітянин кожного навчального закладу – від початкового до вищого – має бути підготовлений до нової соціальної ролі – виховувати людину, громадянина, здатного адекватно діяти як в національному так і в глобальному демократичному просторі. Саме тому гуманітарна складова набуває все більшого значення у світі, де подолання відстані скоротилося до годин, а саме спілкування між представниками різних народів і культур стало миттєвим завдяки новим надшвидкісним Інтернет-технологіям.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Г. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати.* – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
  2. *Права людини. Особиста свобода і Білль про права.* Видання для Посольства США в Україні. Відень, 2006. – 96 с.
  3. Розанвалон П. *Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / пер. з фр. Є. Марічева.* – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 246 с.
  4. Романовська О. О. *Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ–ХХІ століття. Книга 1. Гуманітарна та підприємницька підготовка американців.* – Вінниця : Нова книга, 2009. – 264 с.
  5. Мецанінов О. П. *Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : монографія.* – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
  6. Jeunes W. H. *American Educational History.* Sage Publications, Inc. 2007. – 468 p.
  7. Ньюман Дж. Г. *Ідея університета [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://charko.narod.ru/tekst/Newton/pred.htm>.
  8. *Ідея Університету. Антологія / від. ред. М. Зубрицька.* – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.
-
-